

Cədvəl 2.

Xəndəyin uzunluğunu boyu suyun dərinliyinin
təcrübi və hesabat qiymətləri

Sutullayanın sərfi, m ³ /sən	Kəsiklər	Kəsiklərdə suyun dərinliklərinin təcrübi və hesabat qiymətləri, m			Dərinliklərin təcrübi və hesabat qiymətləri fərqi, %-lə	
		Təcrübi	(28) - lə	(38) - lə	(28) - lə	(38) - lə
1	2	3	4	5	6	7
1500	I-I	8.81	9.83	9.83	-11.58	-11.57
	II-II	9.05	9.32	8.07	-2.98	10.83
	III-III	8.55	9.02	7.65	-5.50	10.53
	IV-IV	6.35	7.28	7.28	-14.6	-14.60
1250	I-I	7.69	8.46	8.46	-10.1	-10.10
	II-II	7.80	7.23	7.02	7.30	10.00
	III-III	7.60	7.00	6.70	7.89	11.84
	IV-IV	5.98	6.51	6.51	-8.80	-8.80
1000	I-I	6.31	6.80	6.80	-7.80	-7.80
	II-II	6.75	5.90	5.82	12.60	13.77
	III-III	6.35	5.68	5.53	10.55	12.91
	IV-IV	5.23	5.62	5.62	-7.40	-7.40

Qeyd etmək lazımdır ki, sutullayanın yeni konstruksiyalı xəndəkli baş suqəbuledicisinin hidravliki iş rejiminin öyrənilməsi üçün $\lambda = 75$ modelləşmə miqyasında

eksperimental model qurğusu düzəldilib və onun üzərində çoxsaylı tədqiqatlar aparılmışdır. Suaşırıanların astanası yüksəkliyi su anbarındakı normal su səviyyəsində yerləşdirilib və onun suaşırıan frontunun ümumi uzunluğu 204 m-dir [5,6,7].

Tədqiqatlarda sutullayanın şaxtalı xəndəyində axının orta dərinlikləri təyin edilmişdir və onlar cədvəl 1-də verilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, təklif olunmuş yeni konstruksiyalı xəndəyin sonunda yaranan axının dərinliyi $h_s = 1.185 \cdot h_{böh}$ ($h_{böh}$ - xəndəyin çıxışında böhran dərinliyi) ifadəsilə təyin olunur və onun başlanğıcında axının dərinliyi xüsusi qrafikdən tapılır [8,9].

Xəndəyin uzunluğunu boyu suyun dərinliyinin (28) və (38)-lə, eləcə də eksperimentlərlə təyin olunmuş qiymətləri və onların müqayisəli analizi cədvəl 2-də verilmişdir. Bu cədvəlin məlumatlarına əsasən xəndəkdə axının qeyd olunan ifadələrlə və eksperimental tədqiqatlarla alınan dərinlikləri yaxındır.

NƏTİCƏ

İçərisində əlavə şaxta yerləşdirilmiş xəndəkdən ibarət səthi sutullayanın baş qurğusu boyu axının dərinliyini, yerinə yetirilmiş nəzəri tədqiqatların nəticəsində alınmış (28) və (38) ifadələrilə hesablamaq olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Слисский С. М. Гидравлические расчеты высоконапорных гидротехнических сооружений. М.: Энергия, 1979.
2. Чертоусов М. Д. Гидравлика (специальный курс). М.-Л., 1962.
3. Чоу В. Т. Гидравлика открытых каналов. М.: Стройиздат, 1969.
4. Петров Г. А. Гидравлика переменной массы. Харьков, 1964.
5. Bayramov A. Ə. Sutullayanın yeni konstruksiyalı xəndəkli baş qurğusunun tədqiqatları, AzETH və MİEİB, Elmi-praktik konfransın materialları, Bakı, 2002-ci il, səh. 271...272.
6. Bayramov A. Ə. Su anbarı qovşaqlarından çayın fəlakət daşqın axınının təhlükəsiz buraxılması, "su ehtiyatları: problemlər, perspektivlər" mövzusunda beynəlxalq su gününə həsr olunmuş elmi-praktiki konfransın materialları, Bakı, 2003-cü il, səh. 6...10.
7. Bayramov A. Ə. Səthi sutullayanın şaxtalı xəndəkdən ibarət baş qurğusunun tədqiqatlarının nəticələri, "Ekologiya və su təsərrüfatı" elmi-texniki və istehsalat jurnalı. Bakı-2005-ci il, səh. 25...28.
8. Bayramov A. Ə. Daxili şaxtalı xəndəyin sonunda suyun dərinliyinin təyini, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin elmi əsərləri, №2, Bakı, 2005-ci il, səh. 63...67.
9. Bayramov A. Ə. Səthi sutullayanın xəndəkli baş suqəbuledicisinin başlanğıcında suyun dərinliyinin təyini, "Azərbaycan Aqrar Elmi" jurnalı № 1-2, Bakı, 2006-cı il, səh. 244...246.

AQRAR BAZARIN FORMALAŞMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

E.N.QULİYEV, aspirant
Azərbaycan ETKTİ və Tİ

Cəmiyyətdə istehsal münasibətlərinin bazar mexanizminin qanunauyğunluqları əsasında yenidən qurulması transformasiya prosesinin ilkin mərhələlərində köklü ziddiyyətlərin yaranması ilə müşayiət olunmuşdur. Belə ki, XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərindən etibarən keçmiş ittifaqda bazar təsərrüfatçılıq sisteminin formalaşması daha çox əsrin əvvəllərində sosializm quruculuğu istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər demək olar ki, analoji xarakter daşmış bu proses daha çox əvvəlki istehsal münasibətlərinin radikal yönümdə ləğvini özündə əks etdirmişdir. Beləliklə nə əsrin əvvəllərində qurulan sosializm həqiqi sosialist cəmiyyəti olmamış, nə də bu cəmiyyətin məcburi dağılması fonunda yaradılmasma

cəhd göstərilən "bazar" dünya praktikasında mövcud olan daha təkmil liberal iqtisadiyyat olmamışdır. Odur ki, istər əsrin əvvəllərində, istərsə də əsrin sonlarında sistem dağıtma prosesləri cəmiyyətin ictimai, siyasi və sosial-iqtisadi həyatının deformasiyası ilə nəticələnmişdir.

Postsosialist cəmiyyətin qurulması təcrübəsini, təhlil edib belə qənaətə gəlmək olar ki, əslində keçmiş ittifaqda başlanmış siyasi və iqtisadi yönümlü mərkəzdənqaçma meyilləri fonunda bazar yaratmaq ideyası və həmin sferanı radikal islahatlarla həyata keçirmək cəhdləri kifayət qədər yanlış səciyyə daşmışdır. Belə ki, real şəraiti nəzərə almaqla həmin dövrdə görüntü xarakterli bazar yaratmaq daha

çox itsehsal münasibətlərinin daha sivil formada inkişaf etdirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edərdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, bazarın rüşeymləri ibtidai icma cəmiyyəti istisna olmaqla bütün ictimai-iqtisadi sistemlərdə mövcud olmuşdur. Əslində bütün hallarda bazarın ilkin mövcudluğu əmtədən başlanır. Bazarın tam və təkmil əsasda fəaliyyəti isə əmtə-pul münasibətlərinə əsaslanan məhsulların reallaşdırılmasından başlanır. İstehsal münasibətləri inkişaf etdikcə bazarı formalaşdıran klassik elementlər də öz sərhədlərini genişləndirir və daha təkmil bazar institutları formalaşır və inkişaf edir. Lakin bütün bunlara baxmayaraq bazarın ilkin yaranış forması olan kənd təsərrüfatı ərzaq və istehlak məhsulların bazarı bütün dövrlərdə öz əhəmiyyətini və aktuallığını qoruyub saxlamışdır. Bu isə bilavasitə onunla əlaqədardır ki, kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları cəmiyyət üzvlərinin ilkin təbii tələbat məhsulları hesab olunur.

İstehsal münasibətləri inkişaf etdikcə adı çəkilən məhsulların reallaşdırılması forması aqrar bazar kimi xarakterizə olunmuşdur. Aqrar bazar bazarın və bütövlükdə bazar təsərrüfatçılıq sisteminin elə bir formasıdır ki, nəinki ticarət və satış funksiyası yerinə yetirir, eləcə də o kifayət qədər sosial-iqtisadi və siyasi önəm daşıyır. Aqrar bazarın ticarət və satış səciyyəsi bazarın ibtidai anlamından irəli gəlir. Daha doğrusu kənd təsərrüfatı, ərzaq və aqrar-istehsalın məhsulları həmin bazarda reallaşdırıldığından aqrar bazar ilkin olaraq aqrar sahədə əmtə-pul münasibətlərinin təzahür forması kimi çıxış edir.

Aqrar bazarı sosial-iqtisadi səciyyə daşması aqrar bazarın maddi əsasını təşkil edən, aqrar əmtə təklifinin əhalinin təbii tələbatının və sənayenin xammala olan tələbatının ödənilməsində önəmli rol oynaması ilə xarakterizə edilir. Aqrar bazarın sosial əhəmiyyəti əhalinin alıcılıq qabiliyyəti real gəlirləri və bütövlükdə cəmiyyətdə sosial sabilliyin qarantı kimi çıxış etməsinə bağlıdır.

Aqrar bazar eyni zamanda cəmiyyətdə siyasi münasibətlər sistemində öz təsirini göstərir. Belə ki, ölkənin beynəlxalq təşkilatlardan, ayrı-ayrı ölkələrin güclü iqtisadiyyatından və beynəlxalq bazar konyunkturundan asılılığı əksər hallarda aqrar bazarın mövcud durumundan bilavasitə asılı olur. Bu baxımdan aqrar bazarın formalaşması və onun mövcud durumu dövlətin strateji maraqlarının qorunmasının meyarı kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Aqrar bazar - mübadilə sferasında sosial-iqtisadi münasibətlərin məcmusu olub, tələb-təklif əsasında aqrar sənaye məhsullarının reallaşdırılmasını özündə əks etdirir.

Aqrar bazarın formalaşmasının fundamental əsaslarını aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

-aqrar bazarın maddi əsasını təşkil edən aqrar əmtə təklifi;

-aqrar bazarın sosial əsasını təşkil edən əhalinin aqrar məhsullarına olan və heç bir zaman məhdud-

laşdırılması mümkün olmayan tələbi;

-aqrar əmtəə istehsalçıları arasında azad rəqabət mühitinin mövcudluğu;

-aqrar bazarın istehsalçı və itehlakçı üçün sərfəli olmasını xarakterizə edən hər iki tərəf üçün təminatlı qiymətlər sisteminin mövcudluğu;

-aqrar-əmtəə istehsalçıların və itehlakçıların təminatlı gəlirlərinin formalaşması.

Aqrar bazarın formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən amillərdən biri də aqrar əmtəə təklifinin genişləndirilməsi ilə bağlıdır. Aqrar əmtəə təklifinin genişləndirilməsi əsas etibarilə iki variantın üzərində qurulur. Bunlardan birincisi, aqrar bazar da çoxsaylı əmtəə istehsalçıların mövcudluğu ilə bağlıdırsa, ikinci variant intensiv üsullardan istifadə etməklə kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın yüksəldilməsinə nail olunmasıdır.

Aqrar bazarın formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən mühüm məqamlardan biri də inhasarçılığın aradan qaldırılmasına yönəldilmiş fəaliyyətin həyata keçirilməsi və bazarda azad rəqabət mühitinin formalaşdırılmasıdır. Elmi araşdırmalardan xüsusi ədəbiyyatlarda belə bir fikrə rast gəlinir ki, nəinki aqrar bazarın bütövlükdə bazar mexanizminin formalaşmasının mühüm elementlərindən biri də xüsusi mülkiyyətin mövcudluğudur. Lakin ziddiyyətli məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, xüsusi mülkiyyət doğrudan da bazarın, o cümlədən aqrar bazarın formalaşmasında alternativ rola malikdir.

Xüsusi mülkiyyətin yaranma tarixi təxminən 2 minillik tarixi özündə əks etdirir. Bu kateqoriyanın təşəkkülü əslində daha çox təbii xarakter daşımışdır. Bu daha çox yüksək məhsuldarlığa nail olunması ilə sıx əlaqədardır. Lakin, cəmiyyətdə istehsal münasibətləri inkişaf etdikcə kapitalizm iqtisadi sistem olaraq təkmilləşdikcə xüsusi mülkiyyət özünün dövlət sahibkarlığına çevrilməsi mərhələsinə qədərki bir dövrü yaşayır.

Təhlil göstərir ki, aqrar bazar sosialist istehsal münasibətləri şəraitində də başqa bir modifikasiyada fəaliyyət göstərmişdir. Həmin dövrdə aqrar bazarın müəyyən seqmentləri, kolxoz bazarı, kənd təsərrüfatı müəssisələri ilə emal müəssisələri arasında mərkəzləşdirilmiş aqrar-sənaye integrasiya münasibətləri formalaşan şəkildə təzahür etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki? sosialist təsərrüfatçılıq sisteminin dağılmasının ilkin dövrlərində aqrar bazarın mövcud durumu da kəskin şəkildə deformasiyaya məruz qalmış, ilk növbədə kənd təsərrüfatı, ərzaq və yeyinti məhsullarının istehsalı davamlı şəkildə azalmağı meyillənmiş, aqrar bazar daha çox idxal məhsullarının reallaşdırıldığı məkan funksiyalarını yerinə yetirmişdir. Aqrar bazarın idxal kapitalı hesabına formalaşması ölkənin milli aqrar iqtisadiyyatının siyasi və beynəlxalq bazar konyunkturundan asılılığını ləngidir. Bu isə son nəticədə dövlətin siyasi və iqtisadi suverenliyini məhdudlaşdıran faktor kimi səciyyələnir.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar bazarın formalaş-

ması istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür. Belə ki, həyata keçirilən transformasiya yönümlü dəyişikliklər nəticəsində istehsal, satış prosesləri sərbəstləşdirilmiş, kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri tam liberallaşdırılmış, istehsalçı istehsal etdiyi məhsula tam sərəncam vermək hüququ əldə etmişdir. Aqrar bazarın maddi əsasını təşkil edən kənd təsərrüfatı və ərzaq kompleksində çoxukladlı iqtisadiyyatın fundamental əsasları yaradılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, aqrar bazarın formalaşmasına yönəldilmiş tədbirlərin əsası ölkəmizdə aqrar bazar münasibətlərinin təşəkkülündən başlanmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Parlamenti tərəfindən 1994-ci ildə qəbul edilmiş "Aqrar islahatların əsasları haqqında", "Kolxoz və sovxozların islahatları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunları aqrar bazarın istehsal seqmentlərində transformasiya yönümlü dəyişikliklərin həyata keçirilməsinin hüquqi əsaslarını yaratmışdır. Təhlil göstərir ki, yeni istehsal münasibətlərə keçidin ilkin dövrlərində aqrar bazarın formalaşmasına yönəldilmiş cəhdlər daha çox istehsal və satış sisteminin liberallaşdırılması ilə xarakterik olmuşdur. Bütövlükdə istehsal şəbəkəsinin özəlləşdirilməsi ilk növbədə müxtəlif mülkiyyət mənsublu çoxsaylı təsərrüfatçılıq qurumlarının yaradılması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, iqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında qurulması, kənddə radikal aqrar islahatların həyata keçirilməsi, ələlxüsüs ənənəvi təsərrüfat, idarəçilik forması olan sovxoz və kolxozların islahatı, onlara məxsus torpaq, mal-qara və əmlakın özəlləşdirilməsi kənd təsərrüfatı istehsalı sahəsində mərkəzi planlaşdırma sistemi və məhsul alışı üzrə dövlət sifarişlərinin ləğv edilməsi, məhsulun alış qiymətinin sərbəstləşdirilməsi və s. bu kimi köklü tədbirlər kənd təsərrüfatının sosial və sahə idarəçilik strukturuna da ciddi təsir göstərmişdir (1, s73).

Müstəqillik dövrünü yaşayan Azərbaycan Respublikasında aqrar bazarın formalaşması istiqamətində dönüş baş vermişdir. Belə ki, 1992-ci ildən ölkə hökuməti tərəfindən istehlak məhsullarının liberallaşdırılmasına yönəlik tədbirlər həyata keçirilməyə başlamışdır. Daha doğrusu satış qiymətlərin liberallaşdırılması ilə müqayisədə daha əvəllərə təsadüf edir. Bu isə son nəticədə formalaşmaqda olan milli iqtisadiyyatda tarazlığın pozulmasına gətirib çıxarmışdır.

Belə ki, transformasiya prosesinin ilkin dövrlərində dövlət sektorunda istehsal olunan əmtəə kütləsinin özəl sektorda bölüşdürülməsi daha doğrusu, inhisarçı istehsal sektorunun məhsullarının sərbəst qiymətlərlə reallaşdırılmasına başlandı. Bu isə 1992-1995-ci illərdə xüsusilə yenidən formalaşmağa başlayan, əslində isə daha çox kortəbii xarakter daşıyan aqrar bazarda reallaşdırılan kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının qiymətlərinin sürətlə yüksəldilməsinə əlverişli zəmin yaratdı.

Aparığımız araşdırmalar göstərir ki, 1992-1995-

ci illərdə iqtisadiyyatda bazar təsərrüfatçılıq sistemində keçid istiqamətində transformasiya yönümlü dəyişikliklər ləng də olsa həyata keçirilməyə başladığından, eləcə də SSRİ-nin dağılması fonunda mərkəzləşdirilmiş istehsal münasibətləri dağıldığından qiymətlərin səviyyəsinə inzibati formada nəzarət mümkünə xarakter daşıyırdı. Bu proses Azərbaycan Respublikasında aqrar islahatların başlanmasına davam etmişdir.

Aparılan uğurlu aqrar islahatlar nəticəsində kənd təsərrüfatında böhranın dayandırılmasına nail olunmuş, məhsul istehsalının artımı təmin edilmişdir. Bu isə son nəticədə aqrar bazarın nisbi dayanıqlılığını və onun tarazlığını şərtləndirmişdir.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar bazarın formalaşması daha çox makroiqtisadi səciyyə daşıyır. Aqrar bazarın makroiqtisadi durumu əsas etibarilə kənd təsərrüfatı məhsulları ilə sənaye məhsulları arasında qiymət paritetliyinin səviyyəsindən, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına, emal müəssisələrinə verilən kreditlərin faiz stavkasından, kənd və şəhər yerlərindən asılı olmayaraq əhalinin real gəlirlərinin səviyyəsindən, daha doğrusu, ödəmə qabiliyyətindən, dövlət təcrübəsindən aqrar bazar subyektlərinə verilən subsidiyalardan daxili bazarın qorunmasından bilavasitə asılıdır.

Aqrar bazarın formalaşması və onun səmərəli fəaliyyəti cəmiyyət üzvlərinin ərzaq və yeyinti məhsullarına olan tələbatının etibarlı şəkildə ödənilməsinə xidmət edir. Aqrar bazarın səmərəli fəaliyyət göstərməsinin başlıca ilkin şərtlərindən biri aqrar bazarda yerli istehsalın xüsusi çəkisinin yüksəlməsi, kənd təsərrüfatı, ərzaq və digər istehlak məhsullarının qiymətlərinin stabilləşdirilməsi ilə bağlıdır. Bazarın fəaliyyətinin başlıca məzmunu onun iqtisadi aspekti ilə səciyyələnir. İqtisadi aspekt bazarın spesifik və aparıcı elementi olub, onun mahiyyətini təşkil edir (2, səh. 9).

Aqrar bazarın formalaşmasını şərtləndirən əsas iqtisadi kateqoriyalara aşağıdakılar şamil edilir:

-Məhsuldarlıq - dəyər qanununa müvafiq olaraq hər bir yüksək məhsuldar əmək dəyər yaratmaq iqtidarında olur və bütün hallarda özünə alıcı cəlb edir. Beləliklə, aqrar bazarda, onun bütün seqmentlərində yüksək məhsuldarlığa nail olunması həm istehsalçı, həm də istehlakçı qruplarının sosial-iqtisadi vəziyyətinin normallaşdırılmasına xidmət edir. Əslində yüksək məhsuldarlıq aqrar bazarın sosial-iqtisadi səmərəliliyinin başlıca meyarı sayılmalıdır;

-Səmərəlilik - bazarın formalaşması və inkişafının müvəffəqiyyəti kimi səciyyələnir. Aqrar bazarın fəaliyyəti ilk növbədə iqtisadi səmərəlilik kriteriyalarından bilavasitə asılıdır. Məhsuldarlıq aqrar bazarda fəaliyyət göstərən müxtəlif mülkiyyət mənsublu istehsal və emal müəssisələrinin iqtisadi səmərəliliyinin nəticə göstəricisi kimi səciyyələnirsə, maddi istehsalın sosial səmərəliliyi isə istehlakçıların bütövlükdə ölkə əhalisinin həyat səviyyəsindən bilavasitə asılı olur;

İctimai zəruri əmək məsarifləri - bazar münasibətləri şəraitində hər bir təsərrüfat subyekti istehsal etdiyi məhsul və göstərdiyi xidmətə konkret məsarif sərf edir. Məhsul istehsalına çəkilən ictimai zəruri əmək məsrəfləri bilavasitə dəyər yaradır. Bundan əlavə bu məsrəflərin artması son nəticədə məhsul vahidinə çəkilən xərcləri, onun maya dəyərini də yüksəldir ki, bu da bütövlükdə aqrar bazarda reallaşdırılan kənd təsərrüfatı yeyinti və digər istehlak məhsullarının qiymət artımı ilə müşahidə olunur;

-Dəyər - inkişaf etmiş təkmil bazarda əmtəələrin mübadiləsi daha çox dəyər qanununa əsaslanır. Qeyd etmək lazımdır ki, azad rəqəət bazasında dəyər qanununun təsiri altında qiymət əmtəənin dəyərindən yüksək və aşağı aspektlərdə kənarlaşır. Dəyər qanunu əsasında əmtəələrin mübadiləsi və ya satışı bütövlükdə milli iqtisadiyyatda təbii tarazlıq prinsipinin reallaşdırılmasına xidmət edir. Lakin nəzərə almaq

lazımdır ki, aqrar bazanın özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının dəyərinin sürətlə kənarlaşmasını səciyyələndirir. Belə ki, aqrar bazarda qiymətlər daha çox tələbat prinsipi ilə müəyyənləşdiyindən, qiymətlərin səviyyəsinin yüksəlməsi tendensiyası davamlı xarakter daşıyır;

-Qiymət - bütün dövrlərdə istər normal iqtisadiyyatda və istərsə də iqtisadiyyatın transformasiyası şəraitində dəyərin pulla ifadəsi kimi səciyyələnir. Beləliklə, qiymət dəyər qanunun təzahürü kimi çıxış edir. Lakin aqrar bazanın qeyri-təkmil səciyyə daşdığı şəraitində inhisarçılıq meyləri qiymətin tələb və təklif əsasında formalaşmasına imkan vermir.

Beləliklə, müasir şəraitdə aqrar bazanın formalaşması daha çox sosial-iqtisadi təzahür kəsb edir. Aqrar bazarda qiymət və əmtəə tarazlığının formalaşması son nəticədə cəmiyyətdə sosial-iqtisadi sabitliyinin təmin edilməsində başlıca faktor rolunu oynamış olur.

ƏDƏBİYYAT

1.İ.H.Aliyev "Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə iqtisadi idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi", Bakı, "Elm" nəşriyyatı 2003, 315s. 2.Г.И.Черкасов "Рынок регулирование рынка" Москва, Юнити 2004, 222с.

TEXNOLOJİ İNKİŞAFIN QLOBALLAŞMASI BARƏDƏ

M.Q.MUSAYEV

Ümumbəşəri dəyərlərin güclənən qloballaşma meyllərinin artan təsirinə məruz qalması son onilliklərin reallığına çevrilməkdədir. Milli iqtisadiyyatlar çərçivəsində uzun illər formalaşmış inkişaf mühiti sərhədləri aşaraq, yeni keyfiyyət kəsb edir. XX əsrdə dünyanın bir sıra ölkələrində müşahidə olunan qapalı iqtisadi sistemlər yaratmaq cəhdi artıq epizodik xarakter almaqdadır.

İqtisadi artımın məkan sərhədlərinin genişlənməsi, kollektiv intellektin ön plana çıxması, kommunikasiyaların mühüm tərəqqi amilinə çevrilməsi, aparıcı ideyaların qısa zamanda global miqyasda tanınması müasir inkişafın magistral xəttidir. Eyni zamanda digər meyllər də bariz şəkildə özünü göstərməkdədir. Bu ilk növbədə, formalaşan yeni iqtisadi fəallıq mühitindən bəhrələnmə imkanlarının qeyri-bərabərliyi, yüksək texnologiyaların bahalaşması üzündən onların tətbiqinin kapitalın daha sürətli təmərküzləşməsinə rəvac verməsi, liderlik meyarlarının yenidən qiymətləndirilməsi və i.ə. kimi davamlı meyllərin güclənməsidir.

Qloballaşma prosesinin bir çox amillərinin mühityaratma qabiliyyəti, müasir dövrdə məhz texnoloji imkanların reallaşmasından asılıdır. Texnoloji inkişaf və təbiətdən istifadənin intensivləşməsi arasında funksional asılılığın sosial-iqtisadi, ekoloji, demoqrafik və digər amillərlə şərtlənməsi elmlərarası integrasiyanın məntiqi yekunu kimi meydana çıxır. İntensivləşmə və texnoloji sıçrayışın qarşılıqlı əlaqələrində insan inkişafı amili getdikcə daha tez-tez beynəlxalq qurumların dis-

kussiya obyektinə çevrilir. İqtisadi inkişafın motivləri, bu inkişafı şərtləndirən amillərin formalaşması baxımından insan amilini önə çəkən rakursda dəyərləndirilir.

Müasir dünyada baş verən bu və digər proseslər qlobal texnoloji mühitin formalaşmasının bəzi cizgilərinə həyatın keyfiyyəti meyarları ilə yanaşmanı tələb edir.

XXI əsrdə ümumbəşəri problemlər kimi dayanıqlı inkişaf, sivilizasiyalar -arası dialoq, texnoloji inqilabın humanitarlaşması-mürəkkəb proseslərin adekvat metodlarla araşdırılması zərurətini gündəliyə çıxarır. Mövcud iqtisadi potensialın keyfiyyət səviyyəsində fəallaşması üçün yeni imkanlar araşdırılmalı, bu məqsədlə kollektiv intellektual cəhdlər davamlı xarakter almalıdır.

Qeyd olunanlar, mahiyyət etibarı ilə qloballaşma və iqtisadi inkişafın sosiallaşması meylləri arasında münasibətlər müstəvisində daha dərinlən tədqiq olunmağa layiqdir. Əks halda texnoloji yarışın get-gedə sürətlənən tələbləri və onlara uyğunlaşma üçün edilən fragmentar cəhdlərin inkişaf edən ölkələr üçün nə kimi nəticələrə səbəb ola biləcəyinin optimist proqnozlarına inanmayanlar mütləq azlıqda qalacaqlar.

Tərəqqinin start vəziyyətlərindəki kəskin fərqlər inkişaf edən ölkələrin texnoloji mühitinə birbaşa neqativ təsir göstərməkdədir. Resurs və istehsal potensialından istifadə səmərəliliyində fərqli imkanlar istehsal material və enerji tutumlarına fərqli münasibətləri şərt-